

Ivan Fuček

ETIČKI VIDICI U TEOLOGIJI KARLA RAHNERA

Govorimo o području Rahnerove teološke misli koje još nije dovoljno istraženo. Postoje manji ili veći radovi o pojedinim problemima, ali ništa sistematično u smislu fundamentalne ili specijalne moralne teologije.¹ Ovaj naš pokušaj ne može biti neka završna zaokružena misao nego više stanovito nazrijevanje, opažanje, nacrt eventualne zgrade, ukoliko se rađa nad proukom raznih Rahnerovih radova i različitih tumačenja tih radova.

Ključ Rahnerove etike

Karl Rahner nije etičar, nije teolog morala. On nije napisao udžbenik kršćanske etike, nije izradio sistematsku moralnu teologiju, ni fundamentalnu, ni specijalnu. Nije čak ni namjeravao, koliko nam je poznato, učiniti nešto slično. On nije nikada predavao traktate iz moralne teologije-

Unatoč tome, Karl Rahner, kao teolog cjelovitosti Božje stvarnosti, kojem su fragmenti dio čitavog, a u zrenju cjeline vidi pojedinosti, koje-

¹ Namjerno naizmjenično upotrebljavam izraz »etika«, »moralna teologija«, »fundamentalna etika«, »specijalna etika«, »fundamentalna moralka«, »specijalna moralka«. To je ekumenski. Izrazi su slični; hoću reći, *etika* dolazi od grčke riječi »ethos« = obično boravište, prebivalište, zavičaj (M. ZEPIC — M. KRLJUŠ, u priredbi O. GORTAN - N. MAJNARIĆ, *Grčko-hrvatsko-srpski rječnik*, Zagreb 1960, 251), što za naš predmet znači upravo »boraviti u Bogu«, »boraviti u Kristu«, »boraviti u Crkvi«, pa se primjenjuje na moralnu teologiju i kod katolika, a kod protestanata je uobičajen izraz. Dakle, »etika« se ovdje ne razumijeva u filozofskom smislu nego u teološkom. *Moralka* je opet latinska riječ, a dolazi od »mos, moriš« = običaj, navada, život, vladanje (M. DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb 1900, 667—668), što je kroz stoljeća označivalo normativnu moralku Katoličke crkve. Protestanti su upotrebljavali izraz »etika«, a katolici »moralka«. Danas katolici pomalo napuštaju izraz »moralka«, ne samo iz ekumenskih razloga nego i zato što je etika po svojem etimološkom značenju dublji izraz i smjera upravo prema *personalističkom* shvaćanju čovjekova morala ili ethosa, tj. čovjek je kao moralna osoba smješten u Bogu, Kristu, Crkvi.

mu je ishodište i završnica sve teologije *čovjek* kao transcendentno i vrhunaravno biće s vrhuncem dostignuća u osobi Isusa Krista, apsolutnog nosioca spasenja, taj i takav teolog svojim je nenadmašivim fragmentarnim prilogima kršćanskoj etici postavio *temelj* koncilske i pokoncilске obnove moralne teologije. Kada kažem »temelj«, tada ne mislim reći da je on jedini i isključivi istraživač na tom području. Ipak se usuđujem ustvrditi da su Rahnerovi prilozi etičkim problemima današnjice zaista temeljni; teološko-pastoralna ishodišta daljnjim istraživanjima, naslućivanjima, usmjeravanjima. Ako je istinita riječ Jurgena Moltmanna da je Rahner najprodorniji teolog današnjice, najdublji teološki mislilac, onda to vrijedi i za njegove radove na području kršćanske etike. Rahner je vidio crne točke, nepostavljena pitanja i pitanja na koja treba odgovoriti, loše postavljena rješenja. Nije dao peremptorne odgovore za sve probleme. Nije imao namjeru pružiti patentirana rješenja. Ali je pokazao pravce, dao smjernice, uputio mislioce kuda valja usmjeriti istraživanja. Usudio bih se, dalje, reći, da je Rahner nadahnuo i poveo suvremene etičare i moraliste. Oni su shvatili njegov poticaj i prihvatili njegov zamah, uputili se njegovim putem i u svjetlu njegovih reflektora oni su mnogo bolje vidjeli. Zaobilazim imena tih radnika teologa-moralista koji su već mnogo toga sagradili upravo na Rahnerovoj misli kao na svojem čvrstom temelju, pa dalje daju orijentacije i smjernice s raznolikim osobnim uviđajima.

Podijelimo li Rahnerove priloge kršćanskoj etici na dva područja, tj. fundamentalnu i specijalnu moralku, tada, imajući pred sobom te radove, možemo ustvrditi da gotovo nema ni jednog ozbiljnijeg etičkog problema — I principijelnog i praktičnog — koji Rahner nije iznutra sagledao, prozreo, odvagao, upravio ga prema onim teološkim svjetlima koja mu daju zadnji smisao i zato punu vrijednost.

Izvori Rahnerove etike

Rahneru je bjelodano: nema života vjere ni života po etičkim vrijednostima bez teološke *refleksije* nad bogatstvom objavljene istine. Ali ta refleksija treba da dostigne metafizičko-iskustvenu inicijaciju u Misterij.

Kršćanska *tradicija*, posebno katolička, posve je nužna; nije restauracija prošlosti nego obnova na istim korijenima. Tradicija, dakle, nije bezlična i bezbrižna repriza s parolom: »Stari su radili tako, i mi treba da radimo tako!« Naprotiv, tradicija je trajni izlazak iz bastiona: Duh improvizira Crkvu i usmjeruje kršćansko hodočašće. Suvremena hermeneutika, epistemologija, proučavanje kršćanskog iskustva — od spisa crkvenih otaca do današnjih učitelja — uz doprinose znanosti, za moralnu su teologiju od bitne važnosti. Dakle, povijesno i sadašnje egzistencijalno iskustvo zajednice vjernih.

Rahner, poput Tome jasno vidi *dogmatiku* savršeno ujedinjenu s kr-

šćanskom etikom. Radi se o dva vidika, ne o realnoj distinkciji, između ortodoksnosti istina i ortoprakse konkretnog života po tim istinama. Isto tako ne dijeli etiku od *pastoralne* teologije, napose haritologije i sakramentologije. Cjelokupna teologija treba da bude inicijacija u Misterij. A Misterij, osim u divljenje i kontemplaciju, uvodi u život djelovanja.

Znano je u Rahner cjelokupni kršćanski Misterij susreće prije svega u *čovjeku*, u dostojanstvu ljudske osobe, u subjektu moralnog djelovanja. Zato je Rahnerova teologija jednako inicijacija i u misterij čovjeka, čovjekova pratiteljica u njegovoj nadi. Rahner je originalan, energičan, vjeran predaji i klasičan kada dokazuje da posve »znanstvena« teologija ne bi imala mnogo smisla. Potrebna je molitvena teologija. On je bio uvjeren da autentična mudrost i znanje o Bogu kulminiraju u adoraciji; stari su rekli »na koljenima«. Tu je smješten čovjek kao nosilac moralnih vrijednosti. Rahner ga vidi u golemom procesu evolucije u zamahu prema *kristologiji*, koja je punina antropologije, jer su u Kristu čovjek i njegova povijest primili konačni Očev »da«. To je čovjekov apsolutni vrhunac. To je u krajnjoj liniji i najdublji dokaz Rahnerove teologije o dostojanstvu čovjeka, slike Božje, potpuno ostvarene u Kristu. Ako to nije učinio nitko od teologa, Rahner se potrudio da otkrije u čovjeku Boga i u Bogu čovjeka, u čovjeku Kristov misterij i u Kristovu misteriju čovjeka. Rahner ne poznaje »naravna čovjeka«, ne poznaje »naravne religije«, jer je sve prožeto Kristovom milošću. Tu su *temelji* kršćanskoj etici. On se nije dalje brinuo — kao ni Hans Urs von Balthasar — o tome kako će taj bogati čovjekov subjekt spojiti s njegovim etičkim djelovanjem. Nije razbijao glavu gdje će naći most između kršćanskog »esse« i »agere«. U transcendentalnoj metodi Rahner — gledajući subjekt — vidi i nužnost njegova etičkog djelovanja. On intuitivno gleda to izlaženje subjekata u akciju, jer je subjektova struktura takva, a ne drukčija.²

Promatrajući tako izvore Rahnerove etičke misli, jasno je da je daleko nadvisio svaki *subjektivistički idealizam* i da se čvrsto usidrio u kršćansku egzistencijalističku i spasopovijesnu svijest o stvarnosti. Premda potežak u načinu svojeg izražavanja, Rahner se nikad ne gubi u apstrakciji, u apriorizmima; ne stvara unaprijed misaone kalupe prema kojima bi se imala ravnati stvarnost. Naprotiv, on, kao teolog, do kranjosti poštuje stvarnost, konkretne zahtjeve i etičke odgovornosti. S druge strane, Rahner je svojim prilozima iz teološke etike nadvisio i svaki *objektivistički egzistencijalizam* u neposrednoj intelektualnoj intuiciji duha prosvijećena i vođena vjerom. Rahner uvijek nastoji stvarnost gledati, zreti i očitavati njezinu poruku za sadašnji trenutak. Zato je njegova transcendentalna metoda i u etici pitanje o antropološkoj datosti kao pisti za uzlijetanje i slijetanje svakog promatranja čovjekovih etičkih obveza. Svakako se

² K. DEMMER, »Christologia e morale: orientamenti per una proposta sistematica«, in: AA. W., *Christologia e morale* (EDB, Bologna 1982), 83–108. osobito str. 91., gdje autor misli da je Rahnerova »transcendentalna kristologija« nadiđena, ali se ne tumači kako ni zašto.

slažem s Rahnerovim učenikom, sada nadbiskupom Mainza, Karlom Lehmannom, koji svojeg učitelja ocjenjuje kao »klasika za današnje doba«, koji nije ništa otkinuo od Misterija u korist modernosti, niti je, nasuprot tome, zahtjeve sadašnjice zanemario zbog Misterija.

Rahnerova fundamentalna etika

Ne ulazeći u pojedinosti, ovdje želimo dati prikaz pitanja kojima je Rahner obogatio problematiku fundamentalne moralne teologije.⁸ Ako itko, on je obradio *bliži temelj* moralke, tj. dostojanstvo ljudske osobe u svoj kompleksnosti njezine filozofsko-teološke datosti dvosturkog modaliteta: transcendentnog i milosnog, sa svom dubinom pitanja o transcendentiji i vrhunaravnom egzistencijalu. Ako je itko dobro vidio *daljnji temelj* moralke, univerzalnu, osobnu i konkretnu normu morala u Isusu Kristu, onda je i opet to bio Rahner. *Zadnji temelj* morala je Otac, tj. Očeva volja, izgleda više prema Bonaventurinoj tezi u smislu »teologije srca« negoli prema Tominom »ratio qua tališ«. S Rahnerom se u tome posve slaže H. Urs von Balthasar, iako su do toga stigli različitim putovima. Rahner se pozabavio i prethodnim metodološkim pitanjima kao: što jest i što bi imala biti moralna teologija, uz ponudu projekta »egzistencijalne etike«. Raspravlja o vrijednosti argumentacije u moralnoj teologiji i sugerira svoja rješenja. Etiku smješta u kontekst današnje krizne situacije pa, s jedne strane, obračunava s različitim etičkim tradicijama nekršćanskog porijekla, a, s druge, s najvećom pomnjom raspravlja o »objektivnoj i subjektivnoj«, tj. osobnoj, personalističkoj, ne subjektivnoj ili individualističkoj etici. Brine se da dobro razluči i dobro sjedini osobu i njezin čin, o čemu je — idući putem svojeg personalizma — prof. Karol Wojtyła napisao znamenito djelo, temeljno za razumijevanje svoga

⁸ K. RAHNER (*o teoretskom i realnom moralu: razlike*): *Handbuch der pastoraltheologie* (HPTh) 2/1, 152—163; (*moral*): *Schriften*, VIII 265 si, 274, 285; IX 185 si, 194; X 243, 252—254, 259; (*moralnost*): *Schriften*, X 352 si; (*moralna teologija*): *Schriften*, I 25—27; II 227, 230; VI 522, 525—527, 529; VIII 300, 303, 305—307; (*ethos*) *Schriften*, V 535 si; (*etika*) *Schriften*, II 280, 289; III 63 si; VII 452; VIII 634 IX 326, 328; (*egzistencijalna etikta*): *Schriften*, II 227, 230, 239 si, 242 si, 245 si; VI 521 si, 525, 528 si, 531—536, 538; »Il problema di un'etica esistenziale formale«, *Saggi*, n. 64, 467—495; »Rapporto tra natura e grazia«, *Saggi*, n. 64, 43—77; »Natura e grazia*, *Saggi*, n. 64, 79—122; »Dignità e liberta dell'uomo*, *Saggi* n. 64, 395—441; »Sulla cattiva argomentazione in teologia morale«, in: AA.W., *Chiamati alla liberti. Saggi di teologia morale in onore di Bernhard Häring* (Paol., Roma 1980), 37—51; (*etika situacije*): *Schriften* II 227—230, 232; VI 521 si, 537—539, 541, 544; A. ROEPER, *Morale oggettiva e soggettiva. Una conversazione con Karl Rahner* (Paol., Roma 1972) (tit. orig. *Objektive una subjektive Moral. Ein Gespräch mit Karl Rahner*); (*poziv*): *Schriften* V 345—347; IX 135 sl, 375 sl, 380 sl, 386, 392, 398; (*odgovor*): *Schriften* III 227—231; 329—330; VII 138, 140; (*osoba*): *Schriften* (na više od stotinu mjesta ovdje samo nešto), I 177—184, 195—197, 393—399; II 222—224, 228—230, 251—255, 258—263, 270—272; III 47—49, 90—103, 392—398; IV 111—113, 116—120, 131—133; V 236—238, 498—500; VI 221—223; VIII 596—598; IX 217—219; »Der Hörer der Botschaft« (Erster Gang), in: ID., *Grundkurs des Glaubens* (GK), 35—53; »Der Mensch vor dem absoluten Geheimnis«, (Zweiter Gang) GK, 54—56.

naučavanja, pod naslovom *Osoba i čin*, danas prevedeno na sve glavne svjetske jezike.⁴ Rahner se na tolikim mjestima u svojim spisima dotiče pitanja čovjekova *poziva*, primarnog i sekundarnog, u vezi s pitanjem prenošenja ljubavi u braku ili celibatu. S tim u vezi raspravlja o čovjekovu odgovoru na poziv ili o temeljnom opredjeljenju (fundamentalnoj opciji), a čini se da je prvi počeo raspravljati o tzv. zadnjem opredjeljenju ili finalnoj opciji, zajedno s problematikom teologije smrti.⁵ Nije potrebno posebno naglasiti da je tek Rahner pravo uveo u našu etiku raspravu o *slobodi*. Uzalud je tražimo u starijim priručnicima moralke. Njegovo razmatranje čovjekove slobode na kategorijalnoj i transcendentalnoj razini s vidicima čovjekovih kategorijalnih čina, pa otuda »kategorijalnog morala« i, nasuprot tome, transcendentalnih stavova i »transcendentalnog morala«, otvorilo je gotovo nepoznate horizonte u moralnoj teologiji, i dakako, pokrenulo široku raspravu. A ta je rasprava vezana uz pitanje naravnog zakona, njegove nepromjenljivosti — s jedne strane — i povjesnosti, odnosno, promjenljivosti, s druge. Možemo reći da je Rahner inspirirao modernu raspravu o univerzalnosti normi, transcendentalnosti i, opet, kategorijalnosti tzv. djelatnih normi morala. On je raspravljao i o temeljima naravnoga prava, njegovoj nosivosti, razlici od naravnog zakona i o tome kako ga danas upoznajemo. Nije potrebno naglasiti da je Rahner jedan od onih teologa koji su, uz Kierkegaarda, napisali najdublje stranice o čovjekovoj savjesti: ontološkoj ili fundamentalnoj, moralnoj transcendentalnoj i kategorijalnoj. On raspravlja o pitanju: kako dolazim do moralne obveze? Rahner duboko ulazi u pitanje moralnih vrijednosti, na svoj način rezimira i usavršava De Financeovu misao, koji je učitelj etičkih vrijednosti.⁶ Rahner je zauzet pitanjem: jesu li vrijednosti uvijek tu i samo ih valja »otkriti«, ili pak u pojedinim situacijama i epohama spasopovijesti »nastaju nove vrijednosti, dapače, čovjek ih stvara«? I to je pitanje uzbudilo mnoge polemike. Rahner etičar važe biblijske argumente u moralci, odbacuje biblicizam, isključivi biblijski moral proglašava nedovoljnim za mnoge probleme našega doba, ali isto tako proklamira neprihvatljivost situacijskog morala. On prihvaća egzistencijalnu etiku koja je i biblijska, i teološka, transcendentalna i kategorijalna, personalistička i u ispravnom smislu situacijska.

⁴ K. WOJTYLA, *Persona e atto* (Ed. Varie. 1982). R. BUTTIGLIONE, »Persona e atto«, in ID., // *pensiero di Karol Wojtyła* (Jacka Book, Milano 1982), 141—206.

⁵ K. RAHNER (*opredjeljenje*): *Schriften*, na mnogim mjestima, čak vrlo često, usp. K. H. NEUFELD, *Rahner-Register* (RR), riječ »Entscheidung«, 97—98; riječ »Erfahrung«, 99; riječ »Erkenntnis«, 99—100; S. ZUCAL, *La teologia della morte in Karl Rahner* (EDB, Bologna 1982): navodi sve Rahnerove izvore o teol. smrti i sve priloge koji su dani do 1982.; L. J. O'DONAVAN, »De mysterio mortis«, in: E. KLINGER — K. WITTSTADT (Hg), *Glaube im Prozess. Christsein nach dem II Vatikanum. Für Karl Rahner* (Herder 1984), 492—513.

• De FINANCE, »Il valore morale«, in: ID., *Etica generale* (Bari 1975), 31—240; A. ROEPER, n.d., 42—55; K. RAHNER (*sloboda*): RR 103—104; (*ljudska sloboda*): RR 104; (*slobodna odluka*): RR 104; (*narav, naravni zakon, naravno pravo*): RR 143; (*norme*): RR 144; (*vrijednost*): RR 172; (*milost*): RR 115—119; (*savjest*): RR 111—112; (*sloboda savjesti*): RR 112.

Rahner raspravlja o pozitivnom zakonu Crkve i o problemu crkvenih maksima, s jedne, te o otklanjanju tog zakona i maksima, s druge strane. On teologizira o »minimalnim« i o »maksimalnim« zahtjevima Crkve koje ona postavlja na vjernike. S tim u vezi daje čitav traktat o *karakteristikama života kršćanina*.⁷ Kršćanska je sloboda, na primjer, jedna od tih karakteristika, i ona je »sloboda u vjeri vjernika«. U toj vjeri kršćanin sebe shvaća i prihvaća. A »anonimni kršćanin« sebe shvaća i prihvaća u anonimnoj vjeri. Druga je značajka kršćanskoga života biti realist, a to znači optimist s obzirom na nadzemaljska dobra i pesimist s obzirom na apsolutnost zemaljskih dobara: sva je stvarnost određena da prođe kroz vrata smrti. Kršćanska nada, prema Rahneru, s malo drukčijim naglascima negoli u Moltmanna, potpuno oslobađa čovjeka. Samo ondje gdje kršćanin ispovijeda aposlutnu i neomeđenu budućnost kao pravu budućnost, samo tamo postaje pravo slobodan za kršćanski pesimizam, tj. napredak i dobra ovoga svijeta. Kršćanin je, dalje, uvijek onaj koji trpi, koji će biti progonjen, jer zapravo on ne može dokazivati ono čemu se nada. Daljnja je karakteristika kršćanina da živi u sučeljenju s pluralizmom ljudske egzistencije, koja mu je u tom smislu također stanoviti »izvor« morala. Nadalje, kršćaninova je odgovornost kao etičkog bića da živi u raznolikim situacijama, ali uvijek u svojem najdubljem biću otvoren prema Bogu, i stalno s respektom prema konkretnoj stvarnosti; u čemu ljubi Boga više negoli bilo koju stvorenu vrijednost. Po svojem grijehu može postati ateist; on zapravo nikada ne dostiže svoje dužnosti. Na tom mjestu govori i o unutrašnjoj povezanosti morala i religije.

Rahner raspravlja i o »humanom moralu«, o pitanju jednog morala za sve ljude kao bazi i ishodištu, te o raznim moralima: političkom, profesionalnom, ekonomskom. Rijetkom dubinom govori o krivnji i grijehu: o iskonskom grijehu, osobnim grijesima, objektivnom i subjektivnom grijehu, individualnom grijehu i grijehu svijeta. S tim u vezi govori o obraćenju i o pomirenju, sve do sakramenta ispovijedi, čemu je dao najjače teološke priloge, s mnogostrukim istraživanjem na povijesnom, teološkom, patrističkom, ekumeničkom, liturgijskom i pastoralnom području. Dao je osobito snažne priloge i o pitanju kršćanske askeze i svetosti.⁸ Prema Rah-

⁷ K. RAHNER, *Grundkurs* (Achter Gang: »Bemerkungen zum christlichen Lebens«, ovdje »Allgemeine Charakteristika des christlichen Lebens«), 388–396; (*o grijehu i krivnji*): (Dritter Gang: »Der Mensch als das Wesen der Radikalen Schuldbedrohtheit«), *Grundkurs*, 97–121; K. RAHNER (*krivnja*): RR 154–155; (*grijeh*): RR 158; (*gresnici*): RR 159; (*istočni grijeh*): RR 98; (*iskustvo*): RR 99; (*spoznaja*): RR 99–100; *Grundkurs* (Vierter Gang: »Der Mensch als das Ereignis der freien, vergebenden Selbstmitteilung Gottes«), 122–142; (*pokora, sakrament pokore*): RR 90; (*sakrament pokore*): HPTH 4, 128–144; (*povijest sakramenta pokore*): *Schriften* XI; HPTH IV, 128–144; LThK II, 805–815, 816–818, 826–838; *Sakramentum Mundi* I, 653–655, 655–679; (*obraćenje*): RR 88; (*askeza*): RR 86; (*spas, svetost*): RR 120–121; teme o kršćanskom životu, askezi, svetosti cf. u: K. LEHMANN — A. RAFFELT (Hg), *Reichenschaft des Glaubens. Karl Rahner-Lesebuch* (Benziger, Herder 1979).

⁸ K. RAHNER, *Alltägliche Dinge* (O svagdašnjim stvarima, Zagreb 1979.); ID., *Erfahrung des Geistes. Meditation* (Herder 1977*); i mnogi drugi prilozi.

neru, očito je da su kršćanski sakramenti temelj za sistematiziranje kršćanske fundamentalne etike.⁹

Tako je Karl Rahner krčio, rigolao, orao i onda sadio, ili s drugom slikom, kopao duboke temelje i polagao osnovne elemente u te temelje, na kojima će se poslije graditi (a danas se to i čini) zgrada fundamentalne moralne teologije, ali, čini mi se, koja je mnogo slabija od onoga što obećavaju temelji. Mislim, zgrada bi bila mnogo čvršća i solidnija da se vjerno nastavila Rahnerova misao.¹⁰ Na tom bih se mjestu usudio postaviti pitanje kritičarima: ima li ikoje važnije područje fundamentalne moralke a da ga Rahner nije dobro proučio? Ima li koji važniji problem te iste etike u preobrazbi a da Rahner nije dao svoj odličan prilog? I to ne samo kao jedan od onih teologa koji također misle na problematiku, nego upravo kao onaj koji krči i rigola, kopa temelje i stavlja prve elemente, da bi za njim tada pošli toliki koji ga slijede. Dakako, kao sljedbenici svakog učitelja (Origena, Augustina, Tome, Newmana) već u prvoj generaciji računaju se i polaze svojim putovima, mnogi ne shvativši i ne protumačivši kongenijalno misao učitelja-oca.

Rahnerova specijalna etika

Prouče li se pomno *Schrijten, Grundkurs*, svesci *Pastoralne teologije*, neki glavni prilozi, brzo postaje jasno da bi netko vještiji mogao izgraditi upravo cijelu specijalnu moralnu isključivo na temelju Rahnerovih priloga. Uzmimo traktate kako danas slijede u specijalnoj moralci. Najprije »bogoštovni moral« s krepostima i kultom. Od pojmova »religiozno«

* K. RAHNER, *Grundkurs* (Achter Gang, itd., »Das sakramentale Leben«), 396–413; (*čovjek*): RR 138–141; (*kršćanin*): RR 90–91; »Il cristianesimo e il nuovo uomo«, *Saggi*, n. 64, 573–609.

¹⁰ Kao što u navođenju izvora ni izdaleka ne možemo biti iscrpni, tako je i navođenje autora koji su radili na izvorima samo *pokušaj* skupljanja literature o Rahnerovoj etici: W. DIRKS, »Wie erkenne ich, was Gott von mir will? Zur Berechtigung einer Situationsethik«, *Frankfurter Hefte* 6 (1951), 229–244; J. P. KENNY, »The Problems of Concupiscence«, *Australasian Catholic Record* 29 (1952), 290–304 i 30 (1953), 23–32; B. STOECKLE, »Erbsündige Begierlichkeit«, *Münchener Theologische Zeitschrift* 14 (1963), 225–242; W. WALLACE, »Existential Ethics«, *Thomist* 27 (1963), 493–515; J. F. BRESNAHAN, *The Methodology of Natural Law: Ethical Reasoning in the Theory of Karl Rahner, and its Supplementary Development Using the Legal Philosophy of L. L. Fuller* (Diss. Phil. Yale Univ 1972); H. WINTERHOLLER, *Schöpferische Freiheit in christlicher Anthropozentrik. Zur Freiheitslehre Karl Rahners* (Diss. PUG 1973); K. BUMLEIN, *Mündige und schuldige Welt. Überlegungen zum christlichen Verständnis von Schuld und Mündigkeit im Gespräch mit P. Tillich und K. Rahner* (Göttingen 1974); J. MILLER, »Rahner's Approach to Moral Decision Making«, *Louvain Studies* 5 (1975), 350–359; G. V ANDER VELDE, *Original Sin. 2 Trends in Contemporary Roman Catholic Reinterpretation* (Amsterdam 1975); J. F. BRESNAHAN, »Rahner's Ethics. Critical Natural Law in Relation to Contemporary Ethical Methodology«, *Journal of Religion* 56 (1976), 33–60; K. NEUMANN, *Der Praxisbezug der Theologie bei Karl Rahner* (Diss. München 1978); R. SIMON, »Ascèse et éthique«, *Le Supplément* (Paris), n. 131, 1979, 483–497; M. SIEVERNICH, *Schuld und Sünde in der Theologie der Gegenwart* (Frankfurt 1982). Osobito je vrijedno pogledati razne disertacije o teologiji K. Rahnera u kojima se gotovo uvijek nalaze mnogi etički Rahnerovi elementi.

i »religija« »osoba«, »narav«, »milost«, »vjera«, »ufanje«, »ljubav«, »kult«, »liturgija«, »molitva«, »akcija i kontemplacija«, »meditacija«, napose »molitva današnjeg mladog, pa rubnog, pa kršćanina u krizi«, sve do obnoviteljskih metoda molitve u Crkvi; upravo u tom traktatu Rahner je velik, jer mu je etika duboko religiozna, a religioznost sva prožeta etikom. Značajni su mu i prilozi o pitanju marksizma i ateizma.

Na području »socijalnog morala« susrest ćemo njegove radove o vrijednosti kulture i problemu »inkulturacije«, važnosti i odgovornosti sredstava komunikacija, razmatranja o ljudskom radu, profesijama ... S područja »ekonomskog morala« Rahner je raspravljao o sistemu kapitalizma, socijalizma, ekonomske politike, o pitanju vlasništva. Osobito je u posljednje vrijeme na području »internacionalnog morala« pisao o socijalnoj pravdi, o ljudskim pravima u svijetu i u Crkvi, o odnosima Crkve i države te o odnosima unutar država i unutar Crkve. Ali tu smo već taknuli tzv. politički moral: mnogo je pisao i govorio o Crkvi kao društvu, njezinoj politici, uvijek u obliku sugestija za potrebnim reformama. Tu je katkad bio neugodan i oštar kritičar, ali isto tako uvijek do kraja vjeran i podložan sin Crkve: nikada u njemu »teolog-znanstvenik« nije prevladao pred »vjernik-redovnik-svećenik« kada se radilo o kritici Crkve. Rahner je svojim radovima zašao i na područje »seksualnog morala«, osobito u raspravi o *Humanae vitae*, te o svećeničkom celibatu, pri čemu je upravo dušobrižničkom mudrošću smirivao mnoga uznemirena srca. Time smo već taknuli i »bračni moral« i Rahnerove priloge sakramentalnosti i nerazrješivosti braka. Rahner je teolog »ljudskog tijela« i »medicinskog morala«, ili, prema novijoj terminologiji, »bioetičkog«. On je jedan od prvih koji su pisali o manipulaciji čovjekom, o eksperimentima s genetičkim materijalom, zatim o bolesti, umiranju i smrti. Napose se bavio problemom slobode bolesnika i umirućih, zatim pitanjem eutanazije i transplantacije. U posljednje vrijeme obuzimao ga je problem mira, naoružanja i nuklearnog rata s mogućnošću općeg uništenja života. Sve su to toliko aktualni i toliko složeni problemi moderne specijalne etike, od kojih Rahner nije zazirao, nego je nevjerojatnom marljivošću i nevjerojatnim svjetlom duha u njih ulazio i sugerirao rješenja. Koliko u svim tim raspravama iima elementa Marechalovih, Heideggerovih, napose Ignacijevih mislim da će ostati zagonetkom, ali da se inspirirao na tim izvorima, napose na duhovnosti *Duhovnih vježbi* sv. Ignacija, očito je, a to je i sam toliko puta priznao. Sam je teološkom dubinom nastojao susretati Boga u svim stvarima (»in omnibus quaerere Deum«), pa je i naučavao da se susret s Bogom ostvaruje uvijek i svagdje, a napose u graničnim situacijama: nakon grijeha, u ljubavi, u tjeskobi, u odluci, u smrti."

¹¹ K. RAHNER (*o genetičkoj manipulaciji*): *Schriften*, VIII 286—321; »Experiment Mensch«, u *Schriften*, VIII 260—285; (*eutanazija, transplantacija*): *Schriften* IX, 323—355; (*sloboda bolesnika*): *Schriften* XII 439—454; (*kontracepcija i enc. »Humanae Vitae*): *Schriften* IX 276—301, kao i veliki i iscrpni Interview (sa *Spiegelom*), u *Kritisches Wort*, 121—136; A. DENECKE, *Wahrhaftigkeit. Eine evangelische Kasuistik* (Göttingen 1972), 194—197; J. BOYLE, »Faith and Christian Ethics in Rahner and

Rahnerov etički personalizizam

Neka to bude i zaključna riječ ovog letimičnog prikaza. Čini mi se da se Rahnerov personalizizam nalazi negdje između Scile i Haribde. Nije to *samo filozofski personalizizam* koji s Rosminijem i Mounierom gleda osobu kao »vrhovni oblik bića u sebi«, ali jest i to. Nije to ni *egzistencijalistički personalizizam* s Jaspersovim, Ebnerovim, Guardinijevim, Marcelovim, Teilhardovim vidicima, ali jest i to i napose to. Manje je uočljiv platnosko-augustinsko-newmanovski personalizizam, ali čini se da je Rahner svojom selektivnom intuicijom i s tog smjera pokupio najbolje elemente. S druge strane, nije to ni *dijaloški personalizizam protestantskih mislilaca*, premda je Rahner bio dobar poznavalac i Kierkegaarda, i Emila Brunnera, i Gogartena, i Karla Bartha s odbacivanjem analogije, dok Rahner propovijeda »izvornu analogiju«, pa je time čak iznenadio i Balthasara, koji je o analogiji »entis et fidei« toliko polemizirao s Barthom." Usudio bih se reći da je Rahner *prvi od katoličkih teologa* pošao pravcem *dijaloškog personalizma ti etici*, ne slijedeći pritom protestantskog etičara-personalista Helmuta Thilickea. Rahnerove etičke refleksije i istraživanja prožima teološko-etička antropologija, tj. promatranje *čovjeka* u »metafizičkom iskustvu«, koje je »doživljajno« i u isto vrijeme »netematsko«, iz čega izvire »tematsko«, »objektivno«, »kategorijalno« promatranje čovjeka i njegovih akcija. U Rahnera je *temelj* etike, tj. *dostojanstvo čovjekove osobe*, vrlo *polivalentan* pojam kao ni u jednog drugog etičara. Iz te mnogostrukosti pojma *osobe* kao »slobodnog«, »tjelesno-duhovnog«, »osobno-društvenog« bića koje se ostvaruje u »kategorijalnosti povijesne dimenzije«, a koje kao »ljudski duh« egzistira »u sebi« i »o sebi«, pa je na taj način u oprečnosti s materijalno-tjelesnom stvarnošću, i koja je kao cjelina dinamički izručena samoj sebi, uvijek s transcendentnom otvorenošću prema Bogu i njegovoj ponudi milosti, možemo zaključiti da se — prema Rahneru — osoba uvijek nalazi u svojim etičkim činima. Čini su vrlo komplicirani jer se u njima sastaje kategorijalno s transcendentnim a razina nalaženja osobe u činima vrlo je raznolika — prema stupnju tematiziranog, svjesnog, slobodnog *odgovora* iste moralne osobe na unutrašnji specifičan osoban Božji *poziv*, upravljen zasebno svakom pojedincu.¹⁴

Taj i takav personalizizam, koji smo ovdje samo načelno htjeli smjestiti između Scile i Haribde, potka je cjelokupne Rahnerove egzistencijalne etike. Željeli bismo da jednoga dana, nakon solidnih prouka Rahnerovih djela, dođe do sistematizacije njegove fundamentalne i specijalne moralne

Lonergan«, *Thought* 50 (1975), 247–265; J. SOLTERER, »Natural Law and Economics: Reflections on Desan, Rahner and Schumpeter«, *Review of Social Economy* 34 (1976), 53–62; G. M. McCOOL, »Duty and Reason in Thomistic Social Ethics«, in: R. O. JOHANN (ed.), *Freedom and Value* (New York 1976), 137–159.

¹² I. FUČEK, (*Personalizam i manipulacija* (ciklostil, Zagreb 1974), 16–43.

¹³ Ondje, 44–51.

¹⁴ Ondje, 54–55.

teologije ili kršćanske etike, koja bi bila svojevrsan *novum* i među protestantskim i među katoličkim teolozima, pa stoga ekumenska etika dubljeg teološkog tipa nego što je sada zajednički pokušaj u tri sveska *Handbuch der christlichen Ethik*. Tome ne bi smetala ni dublja *kritika* Rahnerovih etičkih tekstova; stanovito rešetanje i čišćenje, slično jednoj od poznatih De Lubacovih kritika: »Anonimne kršćane dopuštam, anonimno kršćanstvo zabacujem«. ¹⁵ U takvom nužnom rešetanju i vaganju, točno kako se dogodilo s naukom svih velikih umova, ostat će još uvijek toliko zdravog i jedrog zrnja da dadne dovoljno brašna za novi kruh zdrave kršćanske etike.

ETHISCHE AUSBLICKE IN DER THEOLOGIE KARL RAHNER'S

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel versucht sein Verfasser in fünf Punkten Karl Rahner als »Moraltheologen« vorzustellen.

1. Obwohl Karl Rahner Moraltheologie nicht dozierte und kein systematisches Handbuch über die Moral schrieb, sind seine Beiträge zur fundamentalen und speziellen Moraltheologie quantitativ und qualitativ von solchem Wert, daß es möglich ist, daraus eine systematische Moraltheologie zu bilden.

2. Mit seinen Beiträgen zur moraltheologischen Diskussion hat Rahner viele Moraltheologen inspiriert, die dann auf seinem moral-theologischen Gedanken aufbauend ihre eigene Richtung einschlugen.

3. Der Schlüssel seiner Moraltheologie ist seine theologische Anthropologie. Die Quellen sind die gleichen wie für die Dogmatik. Es ist auch dieselbe transzendente Methode, die er sehr gut mit den hermeneutischen und erfahrungsgemäßen Aspekten des konkreten Lebens eines zeitgenössischen Menschen und Christen verbindet.

4. Rahner sondert daher die Moraltheologie nicht von der dogmatischen Theologie ab, auch nicht von der Pastoraltheologie, aber er will sie anders begründet, argumentiert und ausgerichtet wissen.

5. Im Grunde genommen ist das eine »existenzielle Ethik« eines moralischen Subjekts, das sich in der Würde einer menschlichen Person konstituiert, welcher wiederum ein übernatürliches Existenzial und ein persönlicher Ruf angeboten wird. Den Ausgangspunkt stellt die Offenheit des Menschen zu Gott dar, der ins Christusgeheimnis *Cid* in die Gemeinschaft der Gläubigen hineingenommen und in diese Welt hineingestellt wird, um sie weiter auszubauen. Die Zukunft liegt in einem eschatologischen Äon. Von da her ist der Christ ein Pessimist in bezug auf irdische Werte und ein Optimist in bezug auf überirdische.

Rahners Personalismus ist ein dialogisch-ethischer Personalismus und er unterscheidet sich von allen traditionellen und heutigen Personalismen.

¹⁵ H. De LUBAC, *Paradoxe et Mystère de l'Eglise* (Aubier, Paris 1967), 120—163, obraduje B. SESBOÜE, »Karl Rahner et les 'chrétiens anonymes'«, *Études* 361 (vol. 5/1984), 521—535.